

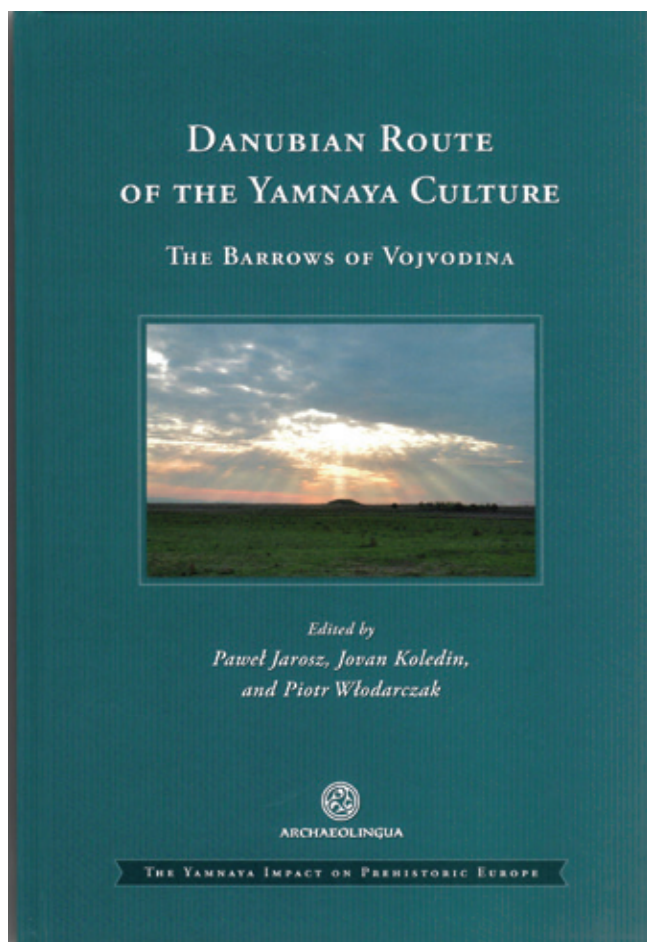
МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ, НОВИ САД

РАД МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

64

НОВИ САД
2022.

СИНТЕЗА ЗНАЊА О ХУМКАМА У ВОЈВОДИНИ
Danubian Route of the Yamnaya Culture. The Barrows of Vojvodina
 (eds. P. Jarosz, J. Koledin, P. Włodarczak). 2021. Archaeolingua, Budapest.

Пољско-српски истраживачки пројекат са фокусом на сахрањивању под хумкама током III миленијума пре нове ере реализован је у периоду 2016–2021. године. Као резултат овог пројекта 2021. г. публикована је капитална монографија *Подунавска руша културе гробних јама. Хумке у Војводини*, коју су приредили Павел Јарош, Јован Коледин и Пјотр Влодарчак. У књизи, која је очекивана са нестрпљењем, па се зато чита са пажњом и задовољством, налази се 15 прилога са резултатима теренских истраживања, као и специјалистичких анализа које су до сада спроведене. Књига је посвећена Бориславу Јовановићу, истакнутом истраживачу хумки у Војводини.

Уводни рад о истраживању праисторијских хумки у Бачкој потписује П. Влодарчак. У њему се разматра проблематика важности дунавске трансверзале у праисторији, култура гробних јама као културни феномен прве половине III миленијума п. н. е., регион Војводине у чијем пејзажу се подижу хумке, као и главни резултати истраживања хумки у Шајкашкој (Циганска и Медисова хумка). Кроз рад је дат увид у оквире пројекта унутар којих су истраживања вршена, са освртом на постигнуте резултате и околности под којима се до њих дошло.

Магнетној проспекцији гробних хумки јамне културе у Бачкој посвећен је рад М. Пшибиле и М. Подсиадла. У њему су изнети резултати проспекције тринаест хумки у атарима села Шајкаш, Ђурђево и Жабаљ. Две најважније одлике хумки културе гробних јама у Војводини јесу присуство рова око централног укопа и присуство зоне из које је ископавана земља за насипање хумке. Ова зона може имати облик широког, плитког рова око хумке или може бити лучног или неправилног облика и окруживати хумку само делимично. Под повољним условима, оба типа ових структура производе лако уочљиве позитивне магнетне аномалије. Захваљујући томе могуће је уз помоћ магнетне проспекције прилично поуздано идентификовати хумке које се могу довести у везу са културом гробних јама.

У. Бугај, П. Јарош, Ј. Коледин, М. Подсиадло и П. Влодарчак припремили су рад о истраживањима Циганске хумке у Шајкашу – једне од хумки из групе најзападнијих хумки културе гробних јама у евроазијском степском појасу и истовремено једне од најбоље истражених. У раду су изложени позиција локалитета, методологија истраживања, структура хумке, опис гробова културе гробних јама и њихова интерпретација. Хумка је имала око 50 м у пречнику и висину око 2,5 м. Под хумком су пронађена два гроба: старији, повезан са старијом фазом културе гробних јама, и млађи, са каракте-

ристикама класичне јамне културе. Откривена су и два концентрична рова, повезана са двема фазама подизања хумке. У близини је истражен и гроб из сарматског културног миљеа, датован у II или III век нове ере. Од изузетног значаја је управо постојање апсолутних датума за гробне јединице. Старији гроб културе гробних јама датован је у време око 3000–2900. г. п. н. е., док је за млађи добијен датум око 2800–2600. г. п. н. е. Истраживање Циганске хумке осветлило је комплексну природу некропола под тумулима у Војводини. Неке од хумки имају структуру са две фазе, код којих је формирање млађег гроба укључивало и проширивање и повећање висине хумке. Постојање више фаза у подизању енеолитских хумки карактеристично је за ритуале степских заједница како у црноморској области, тако и у Подунављу.

Сахраном варварског сарматског ратника (?) са краја II или из прве половине III века нове ере у Циганској хумци у Шајкашу бавили су се Б. Шмониевски, П. Јарош и Ј. Коледин. Уз опис скелетног гроба 3 и гробног инвентара, размотрена је просторна организација гроба и његов контекст на основу анализе гробних прилога. Гроб је занимљиво сведочанство контаката између Сармата и становника римских провинција, а свакако још једна тачка на карти сарматске распрострањености у Бачкој. Драгоцену допуну овом раду чини прилог П. Мачинског и М. Хубера о анализи камених артефаката у инвентару. Минералозна и функционална анализа изведене су како би се утврдила намена камених предмета. Опсервације начињене уз употребу стереоскопских и металографских микроскопа омогућиле су опредељење предмета као кресива, тј. елемената у сету за паљење ватре.

Циганској хумци у Шајкашу посвећена је још једна специјалистичка студија – анализа животињских костију, коју је извршила Д. Макович Полишот. Релативно велика археозоолошка колекција са овог локалитета у вези је са старијом фазом културе гробних јама. У узорку доминирају кости говечета, уз које су пронађене и кости козе/овце, свиње, пса и по једна кост коња и праговечета. Висок удео имају делови скелета са којих се конзумира месо. Ова археозоолошка студија јединствена је за истраживање културе гробних јама у Подунављу и Потисју и од изузетног значаја у проучавању

економских стратегија степских заједница источноевропског порекла.

П. Јарош, Ј. Коледин, М. Подсиабло и П. Влодарчак аутори су рада о истраживањима Медисове хумке у Жабљу, још једне из групе најзападнијих хумки културе гробних јама у евроазијском степском појасу. У раду се могу наћи подаци о групи хумки названој Стари Жабаль, која се налази у северном делу Шајкашке, у близини ушћа Јегричке у Тису, као и о самом локалитету Медисова хумка, примењеној методологији, структури хумке, опису гробова, културе гробних јама и њиховој интерпретацији. Медисова хумка имала је око 40 м у пречнику и висину око 3,2 м. У њој су откривена два гроба културе гробних јама и више укопа из недавне прошлости. У гробу 4 из старије фазе подизања хумке откривена је парцијална сахрана у виду групе дезартикулисаних људских костију. Гроб 1, који стоји у вези са млађом фазом хумке, представља класичан гроб културе гробних јама из Подунавља и Потисја. Оба гроба датована су у период 2850–2625. г. п. н. е., а неки детаљи у њиховој конструкцији указују на малу међусобну хронолошку разлику.

Веома занимљив биоархеолошки прилог о пет одраслих индивидуа сахрањених под хумкама на локалитетима Медисова хумка у Жабљу и Циганска хумка у Шајкашу, као и раније истраженим локалитетима Три хумке у Јабуци и Војловици дао је М. Новак. Реконструисана висина две мушке индивидуе слична је висини других мушких чланова заједница културе гробних јама са подручја Европе. У питању су високе индивидуе робусне грађе. Анализе зуба указују на исхрану богату протеинима животињског порекла, што је у складу са расположивим резултатима анализе изотопа са других локалитета културе гробних јама. Вертебралне патологије могу указивати на продужен стрес у вези са активношћу каква је тежак рад, а постоје и индикатори повремених насилних активности (залечена повреда нанета тупим предметом). Биоархеолошку слику ових популација употпуњава прилог А. Шчепанек о анализама стабилних изотопа угљеника и азота спроведеним на носиоцима културе гробних јама из Бачке и западног Баната. Забележени ниво стабилних изотопа указује да је исхрана била типична за унутрашњост централне Европе у анализираном периоду, базирана на

храни биљног порекла (биљке које врше СЗ фотосинтезу), уз знатан удео намирница животињског порекла. Ови резултати анализе исхране у сагласности су са претпостављеним стратегијама егзистенције заједница културе гробних јама, заснованим на сточарству.

У потрази за потврдама мобилности популација културе гробних јама спроведене су анализе стронцијума, чији су резултати, али и ограничења изнети у раду А. Шчепанек, П. Јароша, П. Влодарчак и З. Белке. Анализирана је зубна глеђ пет припадника културе гробних јама, а за поређење су узети једна индивидуа из касног римског периода и један носилац костолачке културе. Све анализирани индивидуе показују врло узак распон сигнатура изотопа стронцијума, од 0,7095 до 0,7101, што указује на њихово локално порекло. На овом месту важно је нагласити да је на широком простору Панонске низије констатована униформност сигнатура изотопа стронцијума код људи, до чега је дошло захваљујући врло униформној геолошкој и изотопској основи. Стога је извесно да је унутар ове зоне веома ограничена могућност препознавања мобилности.

У раду под насловом *Да ли су друштва културе гробних јама мумификовала своје покојнике? Случај скелетна у Војводини* Л. Мајхжак и П. Влодарчак расправљају о могућности да су друштва културе гробних јама практиковала намерно мумификовање. Иако се на тлу Европе у гробовима проналазе углавном само кости, постоје мишљења да непромењена хистолошка структура костију може обезбедити сведочанства да је тело мумификовано у време сахране. Ако се прихвати овакав став, веома је вероватно да су у случају извесних сахрана са војвођанских локалитета извршене радње у циљу спречавања пропадања телесних остатака покојника. Са друге стране стоје подаци о различитим факторима који утичу на коштано ткиво након смрти, добијени у савременим студијама, а који донекле слабе концепт о мумификовању.

Специјалистички рад М. Литињске Зајац о остацима дрвета и угљенисаног дрвета са локалитета Циганска хумка у Шајкашу и Медисова хумка у Жа-

бљу донео је потврду о храсту као главној врсти дрвета у некадашњој пошумљеној степи.

Истраживањима Итебејчеве хумке у Уљми, хумке Јакаба Глојера и Хумке Страже, спроведеним почетком XX века од стране Феликса Милекера, посвећен је рад Ј. Данија, насловљен *Милекеров њонос и дика*. Ј. Дани заинтересоване читаоце, нарочито оне који су велики поштоваоци лика и дела Феликса Милекера, као што је случај са писцем ових редова, води на сентиментално путовање у прошлост сведочанствима о открићу гроба даме која је припадала елити друштва културе гробних јама, као и истраживању других хумки, али стављајући налазе у контекст научних достигнућа XXI века. Овим достигнућима припадају и резултати недеструктивне XRF анализе златних налаза из Уљме, изнети у раду В. Мозгаи и Б. Бајноци.

Рекапитулацију расположивих сазнања о хумкама из бакарног и раног бронзаног доба са територије Војводине доноси у завршници П. Влодарчак. Уз историјат истраживања и опште карактеристике праксе сахрањивања под хумкама у IV миленијуму п. н. е., укључујући и одељак о кремацији, у раду се разматра проблематика сахрањивања у раној фази културе гробних јама у Панонској низији, као и класични гробни ритуал ове културе. Додатно је третирано питање апсолутно хронолошког позиционирања ових хоризоната, у светлу нових података из Шајкашке.

Монографија је богато опремљена ликовним прилозима у виду мапа и документарне грађе, теренских фотографија и фотографија материјала у току лабораторијских испитивања, цртежа и реконструкција ситуација, а неки од резултата су приказани таблеарно и путем дијаграма и хистограма. Сви прилози праћени су најсавременијом релевантном литературом, која читаоцу омогућује да даље проширује своја знања о појединим феноменима. Нова открића у неким будућим истраживањима сигурно ће допринети стварању још комплексније слике о погребним ритуалима носилаца културе гробних јама на територији Војводине.

Проф. др Марија Љуштина